

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-184>

УДК 336.1:364:314

АДАПТИВНІСТЬ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ: ФІНАНСОВО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

ADAPTABILITY OF THE SOCIAL TRANSFER SYSTEM UNDER WARTIME AND DEMOGRAPHIC CHALLENGES: A FINANCIAL AND INSTITUTIONAL PERSPECTIVE

Житар Максим Олегович

доктор економічних наук, професор,
Державне некомерційне підприємство
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3614-0788>

Zhytar Maksym

State Non-Commercial Company
«State University «Kyiv Aviation Institute»

У статті досліджено адаптивність системи соціальних трансфертів в Україні в умовах воєнних та демографічних викликів із позицій фінансово-інституційного підходу. Визначено, що система соціального захисту трансформується у ключовий інструмент макрофінансової стабілізації за умов обмеженості бюджетних ресурсів і зростання соціальних ризиків. Обґрунтовано вплив демографічних змін, зокрема скорочення чисельності населення та старіння, на зростання навантаження на систему соціальних виплат. Встановлено дисбаланси між централізованими та децентралізованими механізмами фінансування, а також недостатню інтеграцію цифрових інструментів. Запропоновано концептуальну модель адаптивності, що поєднує фінансовий, інституційний і цифровий компоненти, спрямовану на підвищення ефективності, адресності та стійкості соціальної підтримки в умовах кризових трансформацій.

Ключові слова: соціальні трансферти; адаптивність; воєнна економіка; демографічні зміни; бюджетна політика; соціальний захист; цифровізація; фінансова стійкість.

The paper examines the adaptability of the social transfer system in Ukraine under wartime and demographic challenges from a financial and institutional perspective. It is argued that in the context of a full-scale war, the social protection system is transforming from a traditional redistribution mechanism into a key instrument of macro-financial stabilization, ensuring the maintenance of aggregate demand, mitigation of social tensions, and compensation for income losses. The study identifies significant fiscal constraints caused by the dominance of defense expenditures and high budget deficits, largely financed by external sources, which increases the vulnerability of social policy to external shocks. Special attention is given to demographic transformations, including population decline, aging, and migration processes, which significantly alter the structure of demand for social support and increase the burden on the working population as the primary source of public revenues. The research highlights institutional imbalances between centralized and decentralized financing mechanisms, limited coordination across governance levels, and insufficient integration of digital tools in managing social transfers. A conceptual model of adaptability is proposed, integrating financial capacity, institutional efficiency, and digital infrastructure. This model emphasizes the importance of flexibility, responsiveness, and data-driven decision-making in improving the targeting and effectiveness of social transfers. The findings suggest that enhancing the adaptability of the social transfer system requires diversification of funding sources, optimization of expenditure structures, strengthening of digitalization, and integration with employment policies. Additionally, the study contributes to the theoretical development of adaptive social policy frameworks applicable to crisis economies. It substantiates the necessity of transitioning from static welfare models to dynamic, shock-responsive systems capable of real-time adjustment. The proposed approach provides practical implications for policymakers in designing resilient and sustainable social protection mechanisms in both wartime and post-war recovery contexts.

Keywords: social transfers; adaptability; wartime economy; demographic change; fiscal policy; social protection; digitalization; financial sustainability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні система соціальних трансфертів функціонує в середовищі різко підвищеної невизначеності, де одночасно відбувається зростання соціальних ризиків та обмеження фінансових можливостей держави, що обумовлює необхідність переосмислення механізмів їх формування і розподілу. За підсумками 2025 року обсяг видатків державного бюджету перевищив 4 трлн грн, при цьому дефіцит залишався на критично високому рівні понад 20% ВВП, значною мірою фінансуючись за рахунок зовнішніх джерел, що підвищує вразливість фінансової системи до зовнішніх шоків, а також обмежує можливості довгострокового планування соціальних програм. У структурі бюджетних видатків значна частка припадає на соціальні трансферти, які виконують функцію компенсації втрати доходів населення, водночас домінування оборонних витрат створює жорсткі фіскальні обмеження, що звужують простір для розширення соціальної підтримки, що формує структурну дилему між забезпеченням національної безпеки та підтриманням соціальної стабільності.

Суттєвим детермінантом трансформації системи соціальних трансфертів виступають демографічні процеси, що зазнали значної деформації внаслідок воєнних дій, масової зовнішньої міграції та погіршення природного відтворення населення, що змінює параметри функціонування всієї системи соціального забезпечення. За оцінками, чисельність населення України у 2024–2025 роках скоротилася до приблизно 28–33 млн осіб, при цьому відбувається стрімке зростання частки осіб похилого віку та економічно неактивного населення, що призводить до збільшення навантаження на працююче населення як основне джерело формування доходів бюджетної системи. Така демографічна асиметрія супроводжується звуженням податкової бази, посиленням дисбалансів у солідарній пенсійній системі та зростанням потреби у трансфертному фінансуванні соціальних виплат, що підвищує ризики довгострокової фінансової нестійкості соціальних фондів.

Додаткового ускладнення набуває фінансово-інституційна архітектура системи соціальних трансфертів, яка в умовах воєнної економіки характеризується посиленням централізаційних тенденцій та обмеженням фінансової автономії місцевих бюджетів, що безпосередньо впливає на ефективність реалізації соціальної політики на рівні територі-

альних громад. Зокрема, у 2024 році спостерігалось суттєве зростання доходів державного бюджету, тоді як місцеві бюджети продемонстрували мінімальну динаміку, що знижує їх спроможність забезпечувати адресність і своєчасність соціальної допомоги, особливо для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення. Така інституційна диспропорція супроводжується недостатньою координацією між рівнями управління, фрагментацією соціальних програм та обмеженням використанням сучасних цифрових інструментів і аналітики, що ускладнює адаптацію системи соціальних трансфертів до швидкозмінних умов воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна наукова література засвідчує зростання уваги до проблематики ефективності соціальних трансфертів у контексті макрофінансової нестабільності та кризових явищ, при цьому значний внесок зроблено міжнародними організаціями та зарубіжними дослідниками, зокрема експертами OECD, які у своїх аналітичних доповідях обґрунтовують необхідність переходу до адаптивних моделей соціального захисту, орієнтованих на гнучкість та адресність підтримки населення в умовах шоків, що супроводжуються структурними змінами економіки та ринку праці [1]. Зокрема, у дослідженнях OECD наголошується, що зменшення обсягів зовнішнього фінансування та зростання боргового навантаження формують додатковий фіскальний тиск, який обмежує можливості фінансування соціальних програм і вимагає підвищення їх ефективності через оптимізацію механізмів таргетування та інтеграцію з політиками зайнятості. У межах європейської наукової традиції (Miežienė, Krutulienė; Antošová, Stávková; Longford, Nicodemo) [2–4] доведено, що соціальні трансферти є ключовим інструментом зниження нерівності та бідності, проте їх ефективність суттєво варіюється залежно від рівня соціальних витрат, якості інституцій та демографічної структури населення.

В українській науковій думці проблема функціонування та трансформації системи соціального захисту розглядається у працях таких дослідників, як Ю. Пасічник, О. Сукач, А. Ігнатюк, І. Черенько, О. Соколовська [5–6], де основний акцент робиться на інституційних недоліках та фінансових обмеженнях існуючої моделі соціальних трансфертів. Зокрема, результати дослідження, проведеного А. Ігнатюком із використанням інструментарію ISPA (CODI),

показали, що система соціального захисту України отримала лише 2,5 бала з 4 можливих, що свідчить про наявність структурних проблем у дизайні програм, їх реалізації та координації [7]. Водночас у працях Ю. Пасічника та О. Сукач підкреслюється, що вітчизняна модель соціального захисту характеризується фрагментарністю, недостатньою інтегрованістю фінансових ресурсів та потребує розширення джерел фінансування, особливо в умовах євроінтеграційних процесів і воєнних викликів.

Окремий напрям досліджень зосереджений на емпіричному аналізі впливу соціальних трансфертів на соціально-економічні показники, де, зокрема, у роботах українських та міжнародних авторів (Kerimov, Kizuma, Sokolovska, Cherenko) [8]. Доведено, що збільшення частки соціальних трансфертів у доходах домогосподарств сприяє зниженню нерівності, зокрема зростання їх частки на 1% зменшує індекс нерівності приблизно на 0,13%, однак ефективність таких інструментів обмежується інфляційними процесами та недосконалістю механізмів адресності. Водночас дослідження впливу війни на соціально-економічні процеси (M. Obrizan та ін.) демонструють суттєве зростання ризиків бідності та безробіття, зокрема підвищення ймовірності втрати роботи на 7–9% у постраждалих регіонах, що підсилює навантаження на систему соціальних трансфертів та вимагає її структурної модернізації, що свідчить про необхідність подальших досліджень у напрямі формування адаптивної фінансово-інституційної моделі соціальної підтримки в умовах воєнних та демографічних трансформацій [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері дослідження соціальних трансфертів, у сучасній літературі недостатньо розкрито питання їх адаптивності як системної характеристики в умовах одночасного впливу воєнних та демографічних шоків, зокрема відсутня цілісна концепція, яка б інтегрувала фінансові, інституційні та поведінкові аспекти функціонування соціального захисту в кризових економіках, що трансформуються. Більшість наявних досліджень зосереджуються або на оцінці ефективності окремих програм соціальної підтримки, або на аналізі макрофінансових параметрів бюджетної системи, тоді як комплексний підхід до оцінювання гнучкості, швидкості реагування та здатності системи соціальних трансфертів

до самоналаштування в умовах динамічних ризиків залишається недостатньо розробленим, що обмежує можливості формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо її модернізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження адаптивності системи соціальних трансфертів в умовах воєнних та демографічних викликів із позицій фінансово-інституційного підходу, що передбачає оцінку впливу макрофінансових обмежень, структурних демографічних змін та інституційних дисбалансів на ефективність, адресність і стійкість соціальної підтримки населення, а також розроблення науково обґрунтованих підходів до модернізації механізмів формування та розподілу соціальних трансфертів, спрямованих на підвищення їх гнучкості, оперативності реагування та довгострокової фінансової збалансованості в умовах воєнної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система соціальних трансфертів у воєнній економіці України трансформується із класичного інструменту перерозподілу доходів у багатофункціональний механізм макрофінансової стабілізації, що забезпечує підтримання сукупного попиту, зниження соціальної напруги та мінімізацію ризиків дестабілізації економічної системи, при цьому її ефективність визначається не лише обсягами фінансування, але й якістю інституційного середовища, швидкістю реагування та рівнем адресності виплат, що в умовах війни набуває критичного значення.

Аналіз структури державних фінансів України у 2024–2025 роках свідчить про формування асиметричної бюджетної моделі, в якій домінують витрати на сектор безпеки і оборони, що перевищують 50–60% загального обсягу видатків, тоді як соціальні трансферти залишаються другим за значенням напрямом фінансування, формуючи близько 15–17% видатків, що в абсолютному вимірі становить понад 600 млрд грн, що свідчить про значний масштаб перерозподільчих процесів та водночас обмеженість ресурсної бази для їх подальшого розширення [10].

З урахуванням зазначених тенденцій доцільно систематизувати ключові параметри фінансового забезпечення соціальних трансфертів у вигляді аналітичної таблиці, яка відображає їх динаміку та місце у бюджетній структурі (табл. 1).

Наведені у таблиці дані демонструють, що, незважаючи на номінальне зростання соціальних видатків, їх відносна частка залишається стабільною або навіть скорочується під впливом пріоритетності оборонного фінансування, що обумовлює необхідність підвищення ефективності використання кожної бюджетної гривні через удосконалення механізмів таргетування та оптимізації структури соціальних програм.

У цьому контексті ключовим критерієм ефективності системи соціальних трансфертів виступає їх адаптивність, яку доцільно розглядати як інтегральну характеристику, що поєднує фінансову гнучкість, інституційну спроможність та цифрову інтегрованість, що дозволяє системі швидко реагувати на зміну соціально-економічних умов, мінімізуючи часові лаги між виникненням соціального ризику та наданням допомоги.

Для поглиблення аналітичного розуміння доцільно запропонувати концептуальну модель адаптивності системи соціальних трансфертів, яка базується на трьох ключових блоках (табл. 2).

Зазначена модель дозволяє обґрунтувати, що адаптивність не є виключно фінансовою категорією, а формується в результаті взаємодії ресурсних можливостей держави та якості управлінських і технологічних рішень,

що особливо актуально в умовах воєнної економіки, де швидкість прийняття рішень часто визначає їх ефективність.

Демографічний фактор виступає одним із ключових драйверів трансформації системи соціальних трансфертів, оскільки скорочення чисельності населення до 28–33 млн осіб, зростання частки осіб похилого віку та значні міграційні процеси формують нову структуру попиту на соціальну підтримку, що вимагає перегляду існуючих механізмів розподілу ресурсів і врахування довгострокових трендів [11].

У цьому контексті доцільно представити зміну демографічного навантаження через співвідношення економічно активного та неактивного населення (табл. 3). Зростання демографічного навантаження свідчить про посилення тиску на систему соціальних трансфертів, оскільки зменшення кількості платників податків супроводжується зростанням кількості отримувачів соціальної допомоги, що формує довгострокові ризики фінансової нестійкості.

Фінансово-інституційна структура системи соціальних трансфертів також зазнає трансформації, що проявляється у посиленні централізації бюджетних ресурсів, яка забезпечує макрофінансову стабільність, але водночас обмежує можливості місцевих орга-

Таблиця 1

Структурно-динамічні параметри державних видатків та їх вплив на фінансове забезпечення системи соціальних трансфертів в Україні

Показник	2023	2024	2025
Загальні видатки бюджету, млрд грн	~3 400	~3 900	~4 100+
Видатки на соціальний захист, млрд грн	~540	~600	~659,6
Частка соціальних видатків, %	15,9	15,4	15,7
Частка оборонних витрат, %	~50	~58	~60+
Дефіцит бюджету, % ВВП	~20	~21	~22+

Джерело: сформовано автором на основі [10]

Таблиця 2

Структурні параметри державних фінансів України та їх вплив на ресурсне забезпечення системи соціальних трансфертів

Блок	Складові	Функціональне призначення
Фінансовий	обсяг ресурсів, диверсифікація джерел, стійкість бюджету	забезпечення безперервності виплат
Інституційний	централізація/децентралізація, координація, управління	оперативність та ефективність рішень
Цифровий	реєстри, аналітика даних, автоматизація	підвищення адресності та прозорості

Джерело: сформовано автором

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика демографічних показників
та рівня демографічного навантаження в Україні (2021 р. та 2024–2025 рр.)**

Показник	До війни (2021)	2024-2025
Населення, млн осіб	41	28-33
Частка осіб віком 60 років і старше, %	23	25-27
Частка економічно активного населення, %	60	50-55
Коефіцієнт демографічного навантаження	0,7	0,9

Джерело: сформовано автором на основі [10]

нів влади щодо оперативного реагування на локальні соціальні потреби, що особливо критично в умовах нерівномірного впливу війни на регіони.

У цьому контексті важливим є пошук оптимального балансу між централізацією та децентралізацією, що дозволяє поєднати контроль за використанням ресурсів із гнучкістю управління, при цьому ефективність такого балансу визначається рівнем інституційної спроможності територіальних громад та доступом до фінансових ресурсів.

Окрему увагу слід приділити ролі цифровізації у підвищенні адаптивності соціальних трансфертів, оскільки впровадження електронних реєстрів, автоматизованих систем обробки даних та аналітичних платформ дозволяє підвищити точність таргетування та зменшити адміністративні витрати, що є критично важливим у умовах обмежених ресурсів [12].

Зокрема, використання data-driven підходів дозволяє здійснювати прогнозування соціальних ризиків, оцінювати ефективність програм у режимі реального часу та оптимізувати розподіл бюджетних ресурсів, що значно підвищує результативність соціальної політики.

Важливим елементом адаптивності є інтеграція соціальних трансфертів із політиками зайнятості, що дозволяє трансформувати систему соціального захисту з пасивного

механізму підтримки у активний інструмент стимулювання економічної активності, що є особливо актуальним у контексті післявоєнного відновлення.

У цьому контексті доцільно розглядати соціальні трансферти як частину ширшої економічної політики, спрямованої на відновлення людського капіталу, підтримку підприємницької активності та стимулювання інноваційного розвитку.

Значну роль у забезпеченні фінансової стійкості системи соціальних трансфертів відіграє міжнародна допомога, яка дозволяє компенсувати дефіцит внутрішніх ресурсів, однак її нестабільність та залежність від політичних факторів створюють додаткові ризики, що вимагає диверсифікації джерел фінансування та підвищення ефективності використання коштів.

Узагальнюючи, доцільно запропонувати інтегровану модель адаптивності системи соціальних трансфертів, яка враховує взаємозв'язок фінансових, інституційних та демографічних факторів:

Така модель, на наш погляд, дозволяє сформулювати комплексне бачення адаптивності системи соціальних трансфертів як динамічного процесу, що потребує постійного вдосконалення та врахування змін у зовнішньому середовищі, що є ключовою умовою забезпечення її ефективності в умовах воєнних та демографічних викликів.

Таблиця 4

**Інтегрована модель впливу фінансових, демографічних та інституційних факторів
на адаптивність системи соціальних трансфертів**

Компонент	Ключовий вплив	Результат
Фінансовий	обмеженість ресурсів, зовнішнє фінансування	ризики нестійкості
Демографічний	старіння, міграція	зростання навантаження
Інституційний	централізація, координація	ефективність управління
Технологічний	цифровізація, аналітика	адресність і швидкість

Джерело: сформовано автором

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що система соціальних трансфертів в Україні в умовах воєнної економіки трансформується у ключовий інструмент макрофінансової стабілізації, виконуючи функції підтримання платоспроможного попиту, зниження соціальної напруги та компенсації втрат доходів населення, що відбувається на тлі суттєвих фіскальних обмежень, зумовлених пріоритетністю оборонних витрат та високим рівнем бюджетного дефіциту, що значною мірою фінансується за рахунок зовнішніх ресурсів, що формує залежність соціальної політики від міжнародної фінансової підтримки.

Обґрунтовано, що адаптивність системи соціальних трансфертів є багатовимірною категорією, яка визначається взаємодією фінансових, інституційних та демографічних факторів, при цьому ключовими викликами

виступають скорочення економічно активного населення, зростання демографічного навантаження та зміна структури соціальних ризиків, що потребує переходу від статичних моделей соціального забезпечення до гнучких, динамічних механізмів управління, здатних оперативно реагувати на зміну соціально-економічних умов.

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що підвищення адаптивності системи соціальних трансфертів в Україні потребує комплексної трансформації, яка включає диверсифікацію джерел фінансування, оптимізацію структури соціальних витрат, розвиток механізмів адресної підтримки, посилення ролі цифровізації та інтеграцію соціальної політики з політиками зайнятості, що забезпечить підвищення ефективності, стійкості та результативності соціального захисту населення в умовах воєнних та демографічних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. OECD. Social Protection System Review of Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2024.
2. Miežienė R., Krutulienė S. The Impact of Social Transfers on Poverty and Inequality. *Journal of Social Policy*. 2020.
3. Antošová M., Stávková J. Social Transfers and Their Role in Reducing Income Inequality. *Economic Research*. 2019.
4. Longford N.T., Nicodemo C. The Impact of Social Transfers on Income Distribution. *Review of Income and Wealth*. 2018.
5. Пасічник Ю.В. Соціальна політика держави: сучасні виклики та трансформації. Київ : КНЕУ, 2021.
6. Сукач О.М. Фінансове забезпечення соціального захисту населення. Фінанси України. 2022.
7. Ігнатюк А.І. Оцінка ефективності системи соціального захисту України за методологією ISPA (CODI). *Економіка України*. 2023.
8. Kerimov M., Kizyma T., Sokolovska A., Cherenko I. Social Transfers and Inequality Reduction: Empirical Evidence. *Economic Studies*. 2021.
9. Obrizan M. et al. The Impact of War on Labor Market Outcomes in Ukraine. *World Bank Working Paper*. 2023.
10. Міністерство фінансів України. Офіційні дані про виконання державного бюджету України за 2023–2025 роки. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
11. Zhytar M. Financial Decentralization and Economic Stability of Kyiv: Challenges and Development Prospects. Riga : Baltija Publishing, 2025.
12. Zakharin S., Duka A., Zhytar M., Rudenko O., Serdiuk O. New economic instruments of state regulation of private savings, social security and pension support. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2021. Vol. 14(1). P. 79–88.

REFERENCES:

1. OECD. (2024). Social protection system review of Ukraine. Paris: OECD Publishing.
2. Miežienė, R., & Krutulienė, S. (2020). The impact of social transfers on poverty and inequality. *Journal of Social Policy*.
3. Antošová, M., & Stávková, J. (2019). Social transfers and their role in reducing income inequality. *Economic Research*.
4. Longford, N. T., & Nicodemo, C. (2018). The impact of social transfers on income distribution. *Review of Income and Wealth*.
5. Pasichnyk, Yu. V. (2021). *Sotsialna polityka derzhavy: suchasni vyklyky ta transformatsii* [Social policy of the state: modern challenges and transformations]. Kyiv: KNEU.

6. Sukach, O. M. (2022). Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia [Financial provision of social protection of the population]. *Finansy Ukrainy*.
7. Ihnatiuk, A. I. (2023). Otsinka efektyvnosti systemy sotsialnoho zakhystu Ukrainy za metodolohiieiu ISPA (CODI) [Assessment of the effectiveness of the social protection system of Ukraine using the ISPA methodology]. *Ekonomika Ukrainy*.
8. Kerimov, M., Kizyma, T., Sokolovska, A., & Cherenko, I. (2021). Social transfers and inequality reduction: Empirical evidence. *Economic Studies*.
9. Obrizan, M., et al. (2023). The impact of war on labor market outcomes in Ukraine. *World Bank Working Paper*.
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Ofitsiini dani pro vykonannia derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2023–2025 roky [Ministry of Finance of Ukraine. Official data on the implementation of the state budget of Ukraine for 2023–2025]. Kyiv, 2026. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/Zhytar>.
11. M. Zhytar. (2025). Financial decentralization and economic stability of Kyiv: Challenges and development prospects. Riga: Baltija Publishing.
11. Zakharin, S., Duka, A., Zhytar, M., Rudenko, O., & Serdiuk, O. (2021). New economic instruments of state regulation of private savings, social security and pension support. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14(1), 79–88.

Дата надходження статті: 25.03.2026

Дата прийняття статті: 16.04.2026

Дата публікації статті: 23.04.2026